

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

БУРЛАКА Ольга Станіславівна

УДК 349.3 (477)

**ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СІМ'Ї, ДИТИНСТВА,
МАТЕРИНСТВА ТА БАТЬКІВСТВА В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.05 – трудове право;
право соціального забезпечення

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України
ІНШИН Микола Іванович,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, завідувач кафедри трудового
права та права соціального забезпечення.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
КЛЕМПАРСЬКИЙ Микола Миколайович,
Донецький юридичний інститут МВС України,
професор кафедри загальноправових дисциплін;

доктор юридичних наук, доцент
ГЕТЬМАНЦЕВА Ніна Дмитрівна,
Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича, доцент кафедри приватного
права;

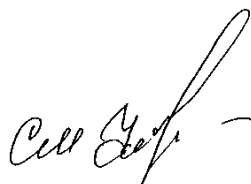
доктор юридичних наук, доцент
БІРЮКОВА Алевтина Геннадіївна,
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого, доцент кафедри цивільного
права № 2.

Захист відбудеться «01» червня 2017 року о «10» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.46 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, чит. зала № 12.

Автореферат розіслано «29» квітня 2017 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.М. Черноус

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із основних елементів соціальної політики нашої держави є соціальний захист населення, основна мета якого полягає у забезпеченні належного рівня життя членів суспільства, підвищенні їхнього добробуту, підтримці окремих категорій громадян у разі настання соціальних ризиків (малозабезпеченість, інвалідність, сирітство, бідність тощо), а також забезпеченні соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні. Враховуючи сучасний економічний стан в Україні (підвищення цін на товари першої необхідності, на житлово-комунальні послуги, зменшення платоспроможності громадян тощо), зазначимо, що особливої актуальності набуває вивчення проблем соціального захисту таких вразливих категорій населення як сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів.

Так, система соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні перебуває на стадії реформування, оскільки існують певні проблеми, які потребують негайного вирішення: недосконалість механізму реалізації соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, декларативність соціальних гарантій, невідповідність встановлених мінімальних соціальних стандартів реальному стану економіки в державі (невідповідність розміру прожиткового мінімуму, який визначений на законодавчому рівні, реальному його розміру), відсутність розвинутої системи адресної соціальної допомоги тощо. Така ситуація призводить до того, що більшість сімей з дітьми знаходяться за межею бідності, в умовах тотального зубожіння. Так, наприклад, чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць, нижчими прожиткового мінімуму у відсотках до загальної частини населення, становила у 2013 р. – 8,3, у 2014 р. – 8,6, у 2015 р. – 6,4, у 2016 р. – 6,7 (у 2014 р., 2015 р., 2016 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя та з урахування частини зони проведення АТО). Тому така ситуація потребує негайної активної реакції від держави, а саме вжиття всіх необхідних заходів соціально-економічного, фінансового, правового, організаційного характеру щодо поліпшення економічного клімату в Україні та підвищення рівня життя населення. З огляду на вищевикладене, вкажемо, що вивчення проблем соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні є актуальним питанням на сьогодні.

Проблемні питання даної тематики досліджували такі учені-правознавці, як: В.М. Андрійв, В.С. Андреев, А.Г. Бірюкова, Н.Б. Болотіна, К.В. Бориченко, В.Я. Бурак, С.Я. Вавженчук, В.С. Венедіктов, С.В. Венедіктов, Л.С. Волинець, Т.З. Гарасимів, Н.Д. Гетьманцева, Ю.М. Гришина, Т.А. Занфірова, М.І. Іншин, М.М. Клемпарський, О.Л. Кучма, В.В. Лаврухін, О.Є. Мачульська, К.Ю. Мельник,

Н.О. Мельничук, О.В. Москаленко, В.І. Надрага, О.М. Потопахіна, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, В.І. Прокопенко, О.І. Процевський, В.М. Рошканюк, О.П. Сайнецький, А.М. Слюсар, С.М. Синчук, І.М. Сирота, Н.М. Стаховська, Б.І. Сташків, О.В. Тищенко, Є.Г. Тучкова, Н.А. Чередніченко, М.В. Чічань, О.Г. Чутчева, В.Ш. Шайхатдинов, В.І. Щербина, Є.П. Яригіна, О.М. Ярошенко та інші. Проте, незважаючи на значний науковий доробок з даної проблематики, комплексні дослідження соціального захисту таких вразливих верств населення як сім'ї з дітьми, багатодітні, неповні та малозабезпечені сім'ї, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, інваліди з дитинства та діти-інваліди практично відсутні, тому багато питань у цій сфері потребують подальшого дослідження.

Таким чином, важливе значення соціального захисту населення як напряму соціальної політики держави, недосконалість системи уповноважених державою органів та їх компетенції щодо здійснення заходів соціального захисту сімей, дітей, що зазнали впливу соціальних ризиків, наявність проблем у фінансуванні заходів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні, недосконалість правового регулювання даної сфери обґрунтовують актуальність та значимість комплексного дослідження проблем соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до підпунктів 1.3, 3.1, 4.1 Пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 року № 275, підпунктів 1.2, 1.4, 3.1, 4.1 Пріоритетних напрямків наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 23 лютого 2016 року (протокол № 2), в рамках науково-дослідної теми Харківського національного університету внутрішніх справ «Законотворча та законодавча діяльність в Україні» (номер державної реєстрації 0113U008189), а також планів наукових досліджень кафедри трудового та господарського права Харківського національного університету внутрішніх справ.

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у визначенні сутності соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні, висвітленні становлення й розвитку його правового регулювання, формулюванні науково-теоретичних висновків і практичних рекомендацій щодо подальшого удосконалення нормативно-правового забезпечення і правозастосовної практики в зазначеній царині. Для її досягнення необхідно було вирішити такі основні *задачі*:

- здійснити періодизацію становлення та розвитку правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні;
- сформулювати дефініцію правової конструкції «соціальний захист сім'ї, дитинства, материнства та батьківств» та з'ясувати її зміст;

- виокремити та здійснити класифікацію основних принципів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства;
- визначити сутність міжнародно-правових стандартів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства;
- охарактеризувати сучасний стан правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні;
- розкрити зміст державної соціальної допомоги як виду соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства та охарактеризувати особливості надання державної допомоги сім'ям з дітьми в Україні;
- встановити сутність соціальної послуги та окреслити її місце в системі соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства;
- з'ясувати зміст державної соціальної пільги та визначити її місце в системі соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства;
- визначити особливості соціального захисту багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей в Україні;
- надати загальну характеристику організаційно-правовим заходам соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні;
- охарактеризувати особливості надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам в Україні;
- окреслити та проаналізувати існуючі проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні;
- надати характеристику зарубіжного досвіду у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства та виокремити перспективні напрямки його впровадження в Україні;
- розробити науково-обґрунтовані пропозиції та практичні рекомендації щодо удосконалення правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні.

Методи дослідження. Методику дисертаційного дослідження побудовано з урахуванням поставленої мети, завдань дослідження, його об'єкта та предмета. Для досягнення об'єктивності, повноти та всебічності результатів дисертаційного дослідження використовувався комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Їх використання зумовлюється системним підходом, завдяки якому розглянуто всі порушені питання в їх єдності та взаємозв'язку.

За допомогою діалектичного методу досліджено особливості становлення та розвитку правового регулювання соціального захисту сім'ї,

дитинства, материнства та батьківства в Україні та визначено його сучасний стан (підрозділи 1.1; 1.5). Порівняльно-правовий метод дав можливість провести аналіз міжнародно-правових стандартів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, узагальнити національний та зарубіжний досвід у досліджуваній сфері та окреслити перспективні напрямки його впровадження в Україні (підрозділи 1.4; 4.3). Використання формально-логічного та системно-структурного методів дозволило виявити сутність та зміст соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства і батьківства, виокремити особливості надання державної допомоги сім'ям з дітьми, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам в Україні, а також особливості соціального захисту багатодітних, неповних і малозабезпечених сімей та визначити і охарактеризувати організаційно-правові заходи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, сформувати відповідний понятійний апарат: «соціальний захист сім'ї, дитинства, материнства та батьківства», «принципи соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства», «міжнародно-правові стандарти соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства», «державна соціальна допомога як один із видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства», «соціальні послуги, які надаються сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «соціальні пільги в системі соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства» тощо (підрозділи 1.2-1.4; 2.1-2.3; 3.1-3.4). Метод правового аналізу (догматичний метод) було використано для дослідження та аналізу змісту правових норм, якими регулюється порядок здійснення соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні, виявлення проблем його реалізації, а також під час опрацювання відповідних пропозицій щодо удосконалення соціального захисту зазначеної категорій населення (підрозділи 1.5; 4.1; 4.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що подана на захист дисертаційна робота є першим у вітчизняній науці права соціального забезпечення самостійним завершеним науковим дослідженням теоретичних і практичних проблем соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні, в якій представлені нові ідеї й визначені сучасні тенденції розвитку правового регулювання цієї сфери як в Україні, так і в зарубіжних країнах.

Відповідно до поставленої мети й задач дисертаційної роботи на захист виносяться нижченаведені наукові висновки й положення.

Уперше:

– на основі проведеного комплексного дослідження здійснено періодизацію становлення та розвитку правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, внаслідок чого виділено шість його етапів;

– визначено істотні ознаки соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, а саме: 1) має системний характер; 2) носить комплексний характер; 3) впроваджується через економічні, правові, фінансові, організаційні заходи; 4) має чітко визначену мету – забезпечення добробуту і матеріального, психологічного, фізичного благополуччя сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів; 5) реалізується уповноваженими на те державними органами, установами, соціальними службами, організаціями тощо; 6) в його основі лежить система ризиків: малозабезпеченість, сирітство, інвалідність, багатодітність тощо; 7) найбільш поширеними його видами є допомоги, соціальні послуги, соціальні пільги;

– визначено види державної соціальної допомоги дітям-сиротам та дітям, які позбавлені батьківського піклування, за моментом та умовами набуття ними відповідного права: 1) постійні безумовні допомоги, право на які у досліджуваній категорії дітей виникає з моменту надання їм статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, та не залежить від будь-яких додаткових умов чи юридичних фактів; 2) безумовні допомоги, що не носять постійного характеру; 3) спеціальні державні соціальні допомоги;

– соціальний супровід дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначено як різновид соціальної послуги, що надається дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, надзвичайно важливий вид організаційно-правових заходів щодо соціального захисту вказаної категорії дітей, який являє собою систематичну цілеспрямовану діяльність служби у справах дітей, центральних та місцевих органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування та дипломатичних представництв і консульських установ, спрямовану на забезпечення та захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які були усиновлені або влаштовані до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, передані під опіку чи піклування родичів чи інших осіб, які висловили відповідне бажання, а також на підтримку та сприяння у здійсненні своїх виховних та інших функцій особами, до яких влаштовані такі діти, що в кінцевому результаті має на меті досягнення ключової цілі соціального захисту зазначеної категорії дітей – ефективної реалізації їхнього права на виховання та проживання у сім'ї, гарантування здійснення їхнього матеріального забезпечення, виховання, спілкування, розвитку на рівні, не нижчому від визначених державою стандартів;

– виділено основні принципи та завдання, що ставляться державою при реформуванні соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні, а саме: 1) забезпечення децентралізації системи надання усіх видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; 2) пошук нових моделей побудови системи соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; 3) залучення до здійснення заходів соціального захисту нових суб'єктів – недержавних установ та організацій, інститутів громадянського

суспільства; 4) пошук нових додаткових джерел фінансування; 5) створення ефективного конкурентного середовища щодо надання різних видів соціального захисту сім'ям, дітям та їх батькам, зокрема соціальних послуг; 6) акцентування уваги на необхідності здійснення саме превентивних заходів щодо запобігання потрапляння українських сімей у складні життєві обставини; 7) підняття авторитету та статусу сім'ї в українському суспільстві; 8) внесення змін до чинного нормативно-правового регулювання щодо удосконалення термінів, процедур надання соціальної допомоги, пільг та послуг; 9) підвищення державних соціальних стандартів у забезпеченні соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства тощо; 10) запровадження провідного зарубіжного досвіду у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства;

– виокремлено та здійснено комплексну характеристику проблем соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні за такими видами: 1) інституційні проблеми; 2) проблеми недосконалості нормативно-правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; 3) процедурні проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; 4) проблеми фінансування заходів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства;

– внесено пропозиції щодо прийняття Кодексу соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні, який дозволить усунути завантаженість правового регулювання такого соціального захисту численною кількістю законів та підзаконних нормативних актів, та запропоновано його структуру;

– запропоновано збільшити термін виплати допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами шляхом внесення відповідних змін у ч. 3 ст. 8 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми».

Удосконалено:

– понятійно-категоріальний апарат у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, а саме визначення наступних понять: «принципи соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства», «міжнародно-правові стандарти соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства», «державна соціальна допомога як один із видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства», «соціальні послуги, які надаються сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «соціальні пільги в системі соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства» тощо;

– систему принципів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, внаслідок чого виділено загальні та спеціальні принципи і розкрито їх зміст;

– системний підхід до визначення основних ознак соціальних послуг, які надаються сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям,

дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам. До них запропоновано віднести такі: 1) адресний характер; 2) переважна безоплатність; 3) надання уповноваженими на те суб'єктами; 4) надання з метою подолання складних життєвих ситуацій та подолання чи пом'якшення відповідних соціальних ризиків; 5) спрямування на соціальну адаптацію відповідних категорій громадян;

– комплекс заходів щодо реформування інституційної побудови системи уповноважених органів, які здійснюють соціальний захист сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні, та охарактеризовано кожний із наведених заходів.

Дістали подальшого розвитку:

– класифікація міжнародно-правових стандартів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства за такими критеріями: 1) в залежності від характеру і ступеня обов'язковості документа, в якому вони містяться; 2) в залежності від суб'єкта прийняття міжнародного документа, в якому закріплені стандарти соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; 3) за сферою дії;

– комплексна характеристика соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства за такими окремими блоками: 1) соціальний захист сімей з дітьми; 2) соціальний захист малозабезпечених сімей з дітьми; 3) соціальний захист неповних сімей; 4) соціальний захист багатодітних сімей; 5) соціальний захист безпритульних дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 6) соціальний захист інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів;

– пропозиції щодо здійснення класифікації державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам за такими двома основними критеріями: 1) суб'єктний склад: а) одинокі матері, батьки, усиновлювачі; б) сім'ї з дітьми; в) багатодітні сім'ї; г) малозабезпечені сім'ї; г) діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування; д) діти-інваліди, інваліди з дитинства; 2) соціальний випадок: а) малозабезпеченість, бідність; б) сирітство; в) інвалідність; г) народження дитини та догляд за нею; г) багатодітність; д) самотність у вихованні дитини;

– порівняльна характеристику понять «дитина-інвалід» та «інвалід з дитинства», виокремлення відмінностей між ними;

– визначення основних ознак, що притаманні державній соціальній допомозі інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, а саме: 1) матеріально-ціннісний характер; 2) залежність та обрахунок розміру такої допомоги від прожиткового мінімуму, встановленого для відповідних демографічних груп; 3) значний ступінь диференціації; 4) безпосередній та адресний характер; 5) виключний характер;

– виявлення і дослідження проблем фінансування заходів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, які запропоновано розподілити на такі групи: 1) низькі законодавчі стандарти та розміри допомоги (стандарти та розміри допомоги соціально вразливим сім'ям та дітям є мізерно малими, тобто держава прагне забезпечити лише мінімальні потреби соціально вразливої категорії осіб, у контексті чого можна відзначити, що такий рівень фінансового забезпечення не здатен створити належний соціальний захист та гарантувати гідний рівень життя сім'ям, що потрапили у скрутне становище); 2) повна відсутність або недостатність фінансування законодавчо закріплених заходів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства (відсутнє належне фінансове забезпечення уже задекларованих заходів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства. Зокрема, на практиці непоодинокими є випадки незабезпечення дітей-сиріт соціальним житлом у зв'язку з відсутністю житла, призначеного для таких цілей, відсутність належного фінансування медичного обслуговування дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства тощо).

Практичне значення одержаних результатів. Висновки, пропозиції та рекомендації, отримані за результатами проведеного дослідження, можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій роботі – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень теоретичних і практичних проблем правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства;

– у правотворчості – у процесі підготовки проектів нових законодавчих актів (Кодексу соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства) і вдосконалення чинних у царині соціального захисту досліджуваної категорії населення;

– у правозастосуванні – при використанні рекомендацій і пропозицій у практичній діяльності суб'єктів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства;

– у навчальному процесі – при вивченні у вищих і спеціальних юридичних освітніх закладах навчальних дисциплін «Право соціального забезпечення в Україні», «Право соціального захисту», у ході підготовки робочих програм і планів, під час написання підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, а також у науково-дослідницькій роботі студентів, слухачів та курсантів.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки були оприлюднені на міжнародних та національних науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах: «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпропетровськ, 4–5 квітня 2014 року); «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (м. Дніпропетровськ, 15–16 січня 2016 року); «Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Харків,

22–23 січня 2016 року); «Правова реформа та забезпечення демократизаційних процесів і національної безпеки в Україні» (м. Одеса, 14–15 жовтня 2016 року); «Пріоритетні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Київ, 21–22 жовтня 2016 року); «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Львів, 21–22 жовтня 2016 року); «Priority a strategie pre rozvoj právnej vedy vo svete vedy» (28–29 októbra 2016).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в одноосібній монографії, двадцяти чотирьох статтях, які опубліковані у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, а також семи тезах доповідей і повідомлень на вказаних конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою й задачами дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що об'єднують п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 419 сторінок, з них основного тексту – 379 сторінок. Список використаних джерел складається із 375 найменувань і займає 40 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, розкрито її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, окреслено мету й задачі дослідження, визначені його об'єкт і предмет, висвітлено наукову новизну й методологію, найбільш значущі приклади апробації проведеної роботи, а також її практичне значення.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства» містить 5 підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Становлення та розвиток правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні»* на основі дослідження етапів становлення соціального захисту та сімейної політики в Україні автором виділяються і характеризуються шість етапів становлення та розвитку соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства: I етап (1990–1996 роки) – початок зародження системи правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні; II етап (1996–1998 роки) – становлення та розвиток українського законодавства у сфері соціального забезпечення та соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; III етап (1998–2004 роки) – період активного розвитку законодавчого закріплення норм, на основі яких здійснюється правове регулювання захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; IV етап (2004–2010 роки) – період продовження активного нормативно-правового забезпечення соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; V етап (2010–2013 роки) – розвиток захисту материнства у медичній сфері; VI етап (2013 – до сьогодні). На жаль, йому притаманний поступовий спад розвитку правового регулювання соціального

захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, що обумовлено рядом факторів, серед яких чи не найголовніше місце посідає загострення ситуації на Сході України та проведенням антитерористичної операції.

У роботі також наголошується на тому, що процес розвитку національного законодавства, яке регулює питання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, пройшов складний шлях, який характеризувався постійним реформування системи органів державної влади, до компетенції яких входило визначення такої політики, змінами профільного міністерства, яке відповідало за формування державної політики у цій сфері та її безпосередню реалізацію, нечіткістю державних програм розвитку тощо. Проте на сучасному етапі розвитку держави нормативно-правова база, яка забезпечує правове регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, є достатньо сформованою, а проблема полягає у здійсненні дієвого та ефективного процесу практичної реалізації передбачених законодавчих норм уповноваженими органами.

У підрозділі 1.2 *«Поняття та зміст соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства»* на основі дослідження і узагальнення думок вітчизняних вчених дисертантом запропоновано застосовувати термін *«соціальний захист сім'ї, дитинства, материнства та батьківства»* замість поняття *«соціальне забезпечення»*, оскільки соціальний захист спрямований на забезпечення основних соціальних прав не тільки осіб, які перебувають у важких життєвих обставинах та які піддані соціальному ризику, але й усього населення. Отже, зміст соціального захисту представлений системою не тільки соціальних, але й інших видів заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня життя громадян.

Автором пропонується власне визначення поняття *«соціальний захист сім'ї, дитинства, материнства та батьківства»* та виокремлюються основні його ознаки, а саме: 1) має системний характер; 2) притаманний комплексний характер; 3) впроваджується через економічні, правові, фінансові, організаційні заходи; 4) має чітко визначену мету – забезпечення добробуту, матеріального, психологічного, фізичного благополуччя сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів; 5) реалізується уповноваженими на те державними органами, установами, соціальними службами, організаціями тощо; 6) в основі соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства лежить система ризиків: малозабезпеченість, сирітство, інвалідність, багатодітність тощо; 7) найбільш поширеними видами соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства є допомоги, соціальні послуги, соціальні пільги.

Зауважено на тому, що соціальний захист сім'ї, дитинства, материнства та батьківства має комплексний характер, а отже, він об'єднує такі окремі блоки, за якими, відповідно, здійснюється правове дослідження: 1) соціальний захист

сімей з дітьми; 2) соціальний захист малозабезпечених сімей з дітьми; 3) соціальний захист неповних сімей; 4) соціальний захист багатодітних сімей; 5) соціальний захист безпритульних дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 6) соціальний захист інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів.

У підрозділі 1.3 «Основні принципи соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства» виділено систему принципів такого захисту та здійснено їх характеристику. Запропоновано на законодавчому рівні визначити єдиний перелік принципів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, які слід поділити на загальні і спеціальні принципи. До загальних необхідно віднести такі принципи: 1) загальності соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; 2) соціальної справедливості; 3) забезпечення рівня життя сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів не нижчого за законодавчо встановлений прожитковий мінімум; 4) диференціації форм і видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; 5) гарантованості прав і законних інтересів сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів тощо.

Серед спеціальних принципів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства необхідно виділити такі: 1) принцип соціального партнерства сім'ї та держави (він спрямований на ефективну взаємодію та співпрацю у соціальній сфері цих суб'єктів з метою досягнення економічної та політичної динамічності розвитку всього суспільства, вирішення нагальних та актуальних питань у соціальній сфері); 2) принцип забезпечення виховання і утримання дітей на основі родинних зв'язків та у сім'ї (соціальний захист сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні повинен бути спрямований на те, щоб дитина-сирота чи дитина, яка позбавлена батьківського піклування, виховувалася особами, які мають родинні зв'язки з такою дитиною (якщо такі є), або росла, розвивалася в повноцінній сім'ї, тобто переважне право на встановлення опіки або піклування надається родичам таких дітей); 3) принцип пріоритетності прав та інтересів кожної окремої дитини та забезпечення її повноцінного фізичного, психічного, інтелектуального та соціального розвитку (полягає у розробці окремих програм розвитку дитини у всіх її проявах, реформуванні сфери освіти, фізичного, інтелектуального виховання для забезпечення комплексного та системного підходу до розвитку дитини з метою збереження її фізичного та психічного здоров'я, запровадженні всіх необхідних правових, економічних, соціальних заходів щодо захисту основних прав та інтересів дитини); 4) принцип пріоритету сім'ї з дітьми над іншими соціальними категоріями громадян (соціальний захист, в першу чергу, повинен бути спрямований на забезпечення матеріального і морального благополуччя таких

вразливих категорій населення як сім'ї з дітьми, враховувати їх інтереси та потреби, оскільки сім'я є основним осередком суспільства і добробут усього українського суспільства залежить від добробуту окремої сім'ї); 5) принцип забезпечення підвищення рівня життя багатодітних, малозабезпечених, неповних сімей (державна особливу увагу повинна приділяти таким більш вразливим категоріям населення як багатодітні, малозабезпечені, неповні сім'ї, тому для забезпечення належного їх соціального захисту запроваджено систему соціальних пільг, встановлено виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, самотнім матерям, матерям-героїням, визначено систему соціальних послуг); 6) принцип соціального захисту усіх членів сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей (соціальний захист спрямований не на окрему особу, а на сім'ю в цілому, в тому числі і членів такої сім'ї. Тобто, якщо сім'я малозабезпечена чи багатодітна, то перевагами, соціальними пільгами, безоплатними соціальними послугами мають користуватися всі члени такої сім'ї).

У підрозділі 1.4 «Міжнародно-правові стандарти соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства» здійснюється аналіз міжнародних норм у досліджуваній сфері. Міжнародні стандарти соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства трактуються як система мінімальних правових вимог, визначених міжнародно-правовими нормами (актами), до діяльності суб'єктів, які реалізують політику у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, соціальних прав та гарантій їх реалізації, умов і рівня соціального захисту сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, які мають обов'язковий чи рекомендаційний характер для всіх держав-підписантів.

Запропоновано міжнародно-правові стандарти соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства класифікувати за такими критеріями: 1) в залежності від характеру і ступеня обов'язковості документа, в якому вони закріплені: а) декларації; б) пакти; в) конвенції; г) рекомендації; ґ) хартії; д) кодекси; е) міждержавні договори (багатосторонні, двосторонні), міжурядові договори, міжвідомчі договори; 2) в залежності від суб'єкта прийняття міжнародного документа, в якому містяться стандарти соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства: а) ООН (Організація Об'єднаних Націй); б) МОП (Міжнародна організація праці); в) Рада Європи; г) СНД (Співдружність Незалежних Держав); ґ) держави, уряди країн, окремі відомства (Болгарія, Естонія, Іспанія, Латвія, Литва, Португалія, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія); 3) за сферою дії: а) універсальні (які повинні виконуватись і дотримуватись більшістю країн), наприклад міжнародні документи ООН, МОП тощо; б) регіональні (ті, які чинні в межах конкретного регіону), наприклад ЄС, СНД; в) двосторонні (міжнародні норми, обов'язкові тільки для країн, які підписали відповідні угоди у сфері соціального захисту).

Зауважено на тому, що деякі конвенції, які безпосередньо чи опосередковано стосуються соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства були ратифіковані Україною нещодавно (Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) (ратифікована Україною 2011 року), Конвенція Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення № 102 (закон про ратифікацію було прийнято 16.03.2016), Конвенція про основні цілі та норми соціальної політики від 22.06.1962 № 117 (ратифікована у вересні 2015 року, про що свідчить Закон України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про основні цілі та норми соціальної політики № 117» від 16.09.2015 № 692-VIII), що ще раз підтверджує європейський напрямок розвитку України та поліпшення соціального становища і захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства.

У підрозділі 1.5 «Сучасний стан правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні» здійснюється аналіз вітчизняного законодавства у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства та досліджується його система. Акцентується увага на тому, що на нормативному рівні існує певна непорядкованість відповідних видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, оскільки норми, які визначають допомоги, послуги і пільги для сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів та встановлюють соціальні гарантії реалізації їх права на соціальний захист, розосередженні в багатьох підзаконних нормативно-правових актах, що ускладнює застосування їх на практиці, а також призводить до незнання громадянами своїх соціальних прав. У зв'язку з цим запропоновано систематизувати чинне законодавство у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства та прийняти єдиний нормативно-правовий акт, який би регулював дане питання – Кодекс соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні.

Розділ 2 «Види соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства» містить 3 підрозділи.

У підрозділі 2.1 «Державна соціальна допомога як вид соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства» державна соціальна допомога як один із видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства розглядається у двох аспектах: як вид соціальної діяльності уповноважених державних та соціальних органів та як грошова виплата та допомога в натуральній формі.

Визначаються основні ознаки державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, а саме: 1) притаманний аліментарний характер; 2) має адресний характер; 3) фінансується за рахунок Державного бюджету у вигляді субвенцій

до місцевих бюджетів; 4) надається окремим категоріям громадян незалежно від наявності у них іншого доходу; 5) притаманна грошова та натуральна форми; б) характеризується обмеженістю тривалості виплати допомоги; 7) має цільовий характер.

Пропонується в основу класифікації державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам покласти такі два основні критерії: 1) суб'єктний склад: а) одинокі матері, батьки, усиновлювачі; б) сім'ї з дітьми; в) багатодітні сім'ї; г) малозабезпечені сім'ї; г) діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування; д) діти-інваліди, інваліди з дитинства; 2) соціальний випадок: а) малозабезпеченість, бідність; б) сирітство; в) інвалідність; г) народження дитини та догляд за нею; г) багатодітність; д) самотність у вихованні дитини.

У підрозділі 2.2 «Соціальні послуги в системі соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства» з'ясовується зміст та сутність соціальної послуги як виду соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства. Висловлюється думка щодо недоцільності ототожнення соціальної послуги з діяльністю, оскільки соціальна послуга – це не сама діяльність, а її результат, діяльність же – це відповідний процес, тому видається логічнішим визначати через діяльність саме соціальне обслуговування, так як саме соціальне обслуговування сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів є діяльністю відповідних соціальних служб, що спрямована на попередження і подолання складних життєвих обставин, які вони не в змозі самотужки подолати.

До соціальних послуг, які надаються дітям з багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, відносимо: 1) санаторно-курортне оздоровлення; 2) забезпечення харчуванням в загальноосвітніх закладах, одягом, взуттям, спортивним інвентарем, газетами, журналами, відповідно, дитячого, юнацького, загальнопізнавального та виховного спрямування тощо; 3) надання медичного обслуговування; 4) надання правової допомоги; 5) надання освітньо-професійної підготовки, сприяння у працевлаштуванні – здійснення відповідних заходів щодо забезпечення гарантованого першого робочого місця; б) вжиття заходів щодо медичної, трудової, соціальної реабілітації та адаптації тощо.

У підрозділі 2.3 «Державні соціальні пільги в системі соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства» з'ясовується сутність досліджуваного поняття, під яким пропонується розуміти часткове або повне звільнення сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів від виконання певного обов'язку у відповідній сфері (житлово-

комунальній, транспортній, соціально-побутовій тощо), а також надання додаткових прав з метою подолання чи пом'якшення відповідних соціальних ризиків (малозабезпеченість, бідність, сирітство, інвалідність, багатодітність тощо).

Виокремлено такі групи (види) соціальних пільг, які встановлюються сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, а саме: пільги на житлово-комунальні послуги, пільги у сфері транспортного обслуговування, соціально-побутові пільги, медико-соціальні пільги.

Висловлюється думка про те, що система соціальних пільг, яка передбачена для сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, потребує суттєвого реформування та удосконалення, а саме: спрощення системи пільг, прийняття єдиного нормативно-правового документа, який би визначав систему соціальних пільг, порядок, умови і особливості їх запровадження для відповідної категорії громадян, запровадження і контроль за адресним наданням таких пільг тощо.

Розділ 3 «Особливості соціального захисту в Україні сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів» містить 4 підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Державна допомога сім'ям з дітьми у загальній системі соціального захисту населення в Україні» обґрунтовується думка про те, що державна соціальна допомога сім'ям з дітьми є одним із необхідних засобів поліпшення їх матеріального стану, підтримання і забезпечення життєвих потреб таких сімей з дітьми, адже у зв'язку з економічною кризою, яка розгорнулася в Україні, підвищився рівень безробіття працездатного населення, рівень бідності сягнув свого піку, в тому числі і сімей з дітьми. Виховання дитини, її розвиток є складним процесом, який, окрім іншого, потребує значних матеріальних затрат батьків для забезпечення власних дітей усім необхідним. Тому значна частина сімей з дітьми в Україні знаходяться за межею бідності та не в змозі самотужки подолати складні життєві обставини, в яких вони опинилися. У даній ситуації важливу роль відіграє саме державна соціальна допомога сім'ям з дітьми, яка у більшості випадків виступає єдиним джерелом доходів сім'ї.

Зауважено на тому, що у зв'язку із складною економічною ситуацією в Україні, бойовими діями на Сході було прийнято Закон України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» від 27.03.2014 № 1166-VII, який вніс суттєві зміни у систему виплат допомоги сім'ям з дітьми. Так, до прийняття цих змін Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» містив 6 видів допомог (зараз 5), до яких належала і допомога по догляду за дитиною до досягнення нею

трирічного віку (станом на 2016 рік її відмінено). Фактично сім'ї з дітьми, які позбавлені такого виду допомоги, будуть отримувати щомісячно 860 грн. в рамках допомоги при народженні дитини. Проте це порушує принцип адресності соціальної допомоги, оскільки сім'ї з дітьми в Україні мають різний рівень матеріального забезпечення; комусь ця допомога взагалі особливої ролі не зіграє, а для когось вона є єдиним джерелом для існування.

Запропоновано внесення таких змін до чинних нормативно-правових актів:

1) виключити абзац 2 п. 3; підпункт 1 п. 7 «Жінки з числа військовослужбовців Збройних Сил, Державної прикордонної служби, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, військ цивільної оборони, інших військових формувань та з числа осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, Держспецзв'язку та Державної кримінально-виконавчої служби» з Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 № 1751;

2) виключити ч. 2 ст. 4 «Порядок покриття витрат, передбачений частиною першою цієї статті, не стосується виплат допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами жінкам з числа військовослужбовців Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, військ цивільної оборони, інших військових формувань, а також Державної спеціальної служби транспорту та з числа поліцейських, осіб начальницького і рядового складу Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації та Державної кримінально-виконавчої служби України. Покриття витрат на виплату зазначеного виду державної допомоги цим категоріям жінок здійснюється за рахунок відповідних бюджетів» із Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», обґрунтовуючи це тим, що вищезазначена категорія жінок є застрахованими особами і беруть участь в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, а отже, це суперечить ст. 7 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», в якій вказано наступне: «Право на державну допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами мають за цим Законом всі жінки (у тому числі неповнолітні), які не застраховані в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування». Тому допомога по вагітності та пологах жінкам з числа військовослужбовців різних служб нараховується і виплачується відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

У підрозділі 3.2 «Особливості соціального захисту багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей в Україні» визначено, що для отримання права на допомогу по малозабезпеченості сім'я повинна відповідати таким вимогам: 1) її середньомісячний сукупний дохід (тобто всіх членів сім'ї) повинен бути меншим, ніж прожитковий мінімум для сім'ї; 2) сім'я повинна постійно проживати на території України; 3) працездатні члени сім'ї повинні працювати або служити чи навчатися (крім офіційно безробітних, які

знаходяться в пошуку роботи, осіб, які доглядають за дітьми до 3 та до 6 років, інвалідів, осіб, які досягли 80-річного віку тощо); 4) члени сім'ї не повинні мати додаткових джерел для існування, у володінні чи користуванні другу квартиру (за умови, що загальна площа житла перевищує 21 кв. м на одного члена сім'ї та додатково 10,5 кв. м на сім'ю), другий автомобіль. Раніше наявна була ще одна вимога до малозабезпеченої сім'ї, яка претендувала на отримання соціальної допомоги, – відсутність у її власності чи володінні земельної ділянки площею понад 0,6 га (ця вимога не поширювалась на сім'ї, які хоча і мали таку земельну ділянку, але вона з незалежних від сім'ї причин не приносила їй доходу). Проте вказана вимога Законом України від 19.05.2015 № 454-VIII «Про внесення зміни до статті 7 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» щодо соціального захисту сімей, члени яких мають у власності чи володінні земельні ділянки» була виключена. На нашу думку, заборона малозабезпеченим сім'ям, яка діяла раніше, мати земельні ділянки площею понад 0,6 га суперечила ст. 1 Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», оскільки в даній статті визначається, що критерієм малозабезпеченості сім'ї є не що інше, як рівень середньомісячного сукупного доходу сім'ї.

У підрозділі 3.3 «*Організаційно-правові заходи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування*» удосконалено та узгоджено понятійно-категоріальний апарат досліджуваної проблематики, наведено власне розширене визначення понять «дитина-сирота» та «дитина, позбавлена батьківського піклування». Запропоновано під організаційно-правовими заходами соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, розуміти інструментальну складову соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що являє собою сукупність нормативно визначених конкретних дій та соціальних послуг уповноважених державою органів, а також систему матеріальної допомоги, виплат та визначених пільг, що спрямовані на забезпечення державою рівності прав дітей, які народжені та виховуються у шлюбі, та дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом задоволення потреб останніх в утриманні, вихованні, спілкуванні, освіті, забезпеченні житлом та робочим місцем, задоволення інших життєвих потреб, що виникають у зв'язку з необхідністю забезпечення нормальної життєдіяльності, на рівні, не нижчому від установлених державою соціальних стандартів.

Зроблено висновок про те, що соціальне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, здійснюється у наступних організаційно-правових формах: державне матеріальне забезпечення та державна матеріальна допомога, здійснення соціального обслуговування та встановлення соціальних пільг. Проведено також аналіз кожної із наведених форм окремо.

У підрозділі 3.4 «*Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам*» державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-

інвалідам запропоновано розуміти як складову частину системи соціального забезпечення інвалідів у цілому та як її форму, що полягає у наданні інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам до 18 років матеріального забезпечення – виплати визначених законодавством грошових сум, розмір яких передбачається, виходячи із встановленого законом прожиткового мінімуму для відповідної демографічної групи, з метою подолання негативних наслідків, спричинених дією такого соціального ризику як інвалідність, створення матеріальних підвалин для досягнення максимально можливого рівня їхньої соціалізації та адаптації в суспільстві, інтелектуальної та фізичної діяльності, відтворення власних ресурсів та розвитку. Досліджено та проаналізовано правову природу, ознаки та процедуру надання такої державної соціальної допомоги, коло фактичних і юридичних підстав її надання, а також коло та правові ознаки осіб, які мають право на таку допомогу.

Уточнено особливості визначення понятійно-категоріального апарату, зокрема надано визначення понять «інвалід з дитинства» та «дитина-інвалід», виділено їх спільні та відмінні риси.

Розділ 4 «Сучасний стан та проблеми розвитку соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні, шляхи його удосконалення» містить 3 підрозділи.

У підрозділі 4.1 «Проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні» проведено аналіз правової доктрини щодо наявних проблем соціального захисту у окресленій сфері. Відзначено, що проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні проявляються у багатьох аспектах, а тому запропоновано досліджувати їх за блоками та підгрупами. Автором, зокрема, зауважено, що основні проблеми соціального захисту необхідно дослідити за наступними трьома блоками: 1) проблеми соціального захисту сімей, що зазнали впливу соціальних ризиків; 2) проблеми соціального захисту безпритульних дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 3) проблеми соціального захисту інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів.

Підсумовано, що у галузі соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства існує чимало проблем, які потребують нагального реагування та вирішення. Вони висвітлені у науковій доктрині досить фрагментарно, тому наведені позиції дослідників потребують узагальнення та систематизації, зведення усієї виявленої проблематики в єдину систему за відповідною класифікацією. Запропоновано класифікувати проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в залежності від аспекту прояву поняття соціального захисту зазначених категорій осіб наступним чином: 1) інституційні проблеми; 2) проблеми недосконалості нормативно-правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; 3) процедурні проблеми; 4) проблеми фінансування заходів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, які

відображають матеріально-ціннісне вираження поняття соціального захисту. Усі наведені проблеми являють собою відображення існуючого стану соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства та потребують нагального вирішення і усунення.

У підрозділі 4.2 «Основні напрями удосконалення соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні» відзначено, що недосконалий стан соціального захисту інституту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства породжує необхідність у проведенні відповідних реформ з метою його покращення та підвищення ефективності тих заходів, що вживаються державою для соціального забезпечення сімей, дітей та їхніх батьків, які цього потребують. Проаналізовано стан правового регулювання даного питання (наявні концепції та стратегії реформування соціального захисту у досліджуваній сфері та ступінь їхньої реалізації), а також і думки науковців з наведеної проблематики.

Виділено основні принципи та завдання, що ставляться на даний час державою та законодавцем перед реформуванням соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні. До них, зокрема, віднесено наступні: забезпечення децентралізації системи надання усіх форм соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; пошук нових моделей побудови системи соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, залучення до здійснення заходів соціального захисту нових суб'єктів – недержавних установ та організацій, інститутів громадянського суспільства, пошук нових додаткових джерел фінансування; створення ефективного конкурентного середовища щодо надання різних видів соціального захисту сім'ям, дітям та їх батькам, зокрема соціальних послуг; акцентування уваги на необхідності здійснення саме превентивних заходів щодо запобігання потрапляння українських сімей у складні життєві обставини; підняття авторитету та статусу сім'ї в українському суспільстві; внесення змін до чинного нормативно-правового регулювання щодо удосконалення термінів, процедур надання соціальної допомоги, пільг та послуг; підвищення державних стандартів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства тощо; запровадження провідного зарубіжного досвіду у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства.

На основі проаналізованого матеріалу автором надано власні пропозиції щодо вжиття правових заходів (удосконалення чинного законодавства, прийняття нових законодавчих актів), економічних заходів, а також заходів щодо удосконалення інституційної побудови інституту соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні.

У підрозділі 4.3 «Зарубіжний досвід у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства та перспективні напрями його впровадження в Україні» досліджено основні тенденції та особливості соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в таких країнах

як Сполучені Штати Америки, Франція, Польща, Німеччина, Бельгія, інших країнах Європи та світу (Нідерланди, Швеція, Фінляндія, Чехія, Іспанія, Словенія тощо), проаналізовано його зародження та сучасний розвиток.

Відзначено, що багаторічний позитивний досвід деінституалізації та децентралізації у країнах Європи та США щодо надання усіх видів соціального захисту сім'ям, дітям та їх батькам і матерям, проголошення та закріплення пріоритетності форм сімейного виховання дітей, створення системи ефективної матеріальної та морально-психологічної допомоги (семінари, консультації), яка надається сім'ям, дає свої результати, які проявляються у підвищенні життєвих стандартів громадян зазначених країн, запобіганні дитячій безпритульності та у створенні міцної основи для побудови розвиненого суспільства та держави. Тому автором виділені основні особливості та заходи впровадження зарубіжного досвіду соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні, які потребують врахування при розробці державних цільових програм розвитку сімейної та соціальної політики, загальнодержавних стратегій розвитку.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми – визначення сутності, ознак, принципів та особливостей здійснення соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні, дослідження сучасного стану правового регулювання соціального захисту відповідної категорії громадян, виявлення проблем та розробка основних шляхів його удосконалення, а також визначення перспективних напрямків запровадження зарубіжного досвіду у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд концептуальних висновків, пропозицій та рекомендацій, орієнтованих на досягнення поставленої мети.

1. Виділено наступні етапи становлення та розвитку правового регулювання соціального захисту сім'ї:

I етап – початок зародження системи правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні – триває з 1990 року по 1996 рік;

II етап – становлення та розвиток українського законодавства, яке стосується регулювання соціального забезпечення та соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства – бере початок з 1996 року (із прийняттям Конституції) та триває до 1998 року;

III етап – період активного розвитку законодавчого закріплення норм, на основі яких здійснюється правове регулювання сім'ї, дитинства, материнства та батьківства – починається з 1998 року і триває по 2004 рік (до моменту набуття чинності Сімейного та Цивільного кодексів України);

IV етап – період продовження активного нормативно-правового забезпечення соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства – охоплює проміжок з 2004 по 2010 роки;

V етап – період захисту материнства у медичній сфері – триває з 2010 по листопад 2013 року. У цей період особливо наголошується на важливості та необхідності надання якісної та вчасної медичної допомоги з метою уникнення народження дітей із різноманітними вадами, запобігання ускладнень та різноманітних ризиків при пологах тощо;

VI етап – період, який характеризується поступовим спадом розвитку правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, що обумовлено рядом факторів, серед яких чи не найголовніше місце посідає загострення ситуації на Сході України та проведення антитерористичної операції (з 2013 року по теперішній час).

2. Запропоновано під соціальним захистом сім'ї, дитинства, материнства та батьківства розуміти систему економічних, організаційно-правових, фінансових заходів, які спрямовані на забезпечення належного життєвого рівня сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, надання їм соціальної допомоги та соціальної підтримки, встановлення гарантій, пільг, компенсацій при виникненні відповідних соціальних ризиків (малозабезпеченість, сирітство, інвалідність тощо) з метою їх подолання чи пом'якшення.

3. Принципи соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства – це основні засади, положення, які визначають сутність, зміст і напрямки соціального захисту сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, а також обумовлюють сферу його правового регулювання, юридичний механізм забезпечення соціальних прав та інтересів з метою підвищення рівня добробуту таких дітей та сімей, а також забезпечення можливості відчувати себе повноцінними членами суспільства.

Запропоновано на законодавчому рівні визначити єдиний перелік принципів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, які слід поділити на загальні і спеціальні принципи. До загальних необхідно віднести такі принципи: 1) загальності соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; 2) соціальної справедливості; 3) забезпечення рівня життя сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, не нижчого за законодавчо встановлений прожитковий мінімум; 4) диференціації форм і видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; 5) гарантованості прав і законних інтересів сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів;

б) адресності та індивідуального підходу до кожної сім'ї з дітьми, багатодітної, неповної та малозабезпеченої сім'ї, кожної дитини, дитини-сироти, позбавленої батьківського піклування, дитини-інваліда; 7) принцип наукової та економічної обґрунтованості соціальних норм, які б встановлювали достатній розмір матеріального забезпечення сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, який відповідає рівневі задоволення їх потреб.

Серед спеціальних принципів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства необхідно виділити такі: 1) принцип соціального партнерства сім'ї та держави; 2) принцип забезпечення виховання та утримання дітей на основі родинних зв'язків та у сім'ї; 3) принцип пріоритетності прав та інтересів кожної окремої дитини та забезпечення її повноцінного фізичного, психічного, інтелектуального та соціального розвитку; 4) принцип пріоритету сім'ї з дітьми над іншими соціальними категоріями громадян; 5) принцип забезпечення підвищення рівня життя багатодітних, малозабезпечених, неповних сімей; 6) принцип соціального захисту усіх членів сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей.

4. Під міжнародно-правовими стандартами соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства запропоновано розуміти систему мінімальних правових вимог, визначених міжнародно-правовими нормами (актами) до діяльності суб'єктів, які реалізують політику у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, соціальних прав та гарантій їх реалізації, умов і рівня соціального захисту сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, які мають обов'язковий чи рекомендаційний характер для всіх держав-підписантів.

Визначено основні ознаки міжнародно-правових стандартів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, до яких належать такі: 1) є системою вимог і критеріїв до рівня соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, соціальних прав, забезпечення їх реалізації; 2) містяться у міжнародно-правових нормах, які визначають основні соціальні права сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, види соціальної допомоги, послуг та порядок їх надання, а також відповідні соціальні гарантії їх соціального захисту; 3) їм притаманний міжнародний, міждержавний, міжурядовий характер у залежності від суб'єктів прийняття міжнародно-правових стандартів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства; 4) є у більшості випадків обов'язковими для держав-підписантів.

5. Акцентовано увагу на тому, що на нормативному рівні існує певна невпорядкованість відповідних видів соціального захисту сім'ї, дитинства,

материнства та батьківства, оскільки норми, які визначають допомогу, послуги і пільги для сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів та встановлюють соціальні гарантії реалізації їх права на соціальний захист, розосереджені в багатьох підзаконних нормативно-правових актах, що ускладнює застосування їх на практиці, а також призводить до незнання громадянами своїх соціальних прав. У зв'язку з цим запропоновано систематизувати чинне законодавство у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства та прийняти єдиний нормативно-правовий акт, який би регулював дане питання – Кодекс соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні.

6. Запропоновано державну соціальну допомогу як один із видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства визначити в таких двох аспектах: як вид соціальної діяльності уповноважених державних та соціальних органів; як грошову виплату та допомогу в натуральній формі.

У першому випадку під державною соціальною допомогою як одного із видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства слід розуміти вид соціальної діяльності уповноважених державних та соціальних органів, яка спрямована на забезпечення належного життєвого рівня сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів шляхом здійснення одноразових, періодичних або щомісячних виплат у розмірі, визначеному чинним законодавством, з метою підвищення рівня їх доходів та подолання чи пом'якшення відповідних соціальних ризиків (малозабезпеченість, сирітство, інвалідність тощо), а також складних життєвих ситуацій, у яких опинилися відповідна категорія осіб.

У другому аспекті під державною соціальною допомогою як одного із видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства слід розуміти грошову виплату та допомогу в натуральній формі сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, яка здійснюється за рахунок державного та місцевого бюджетів, а також добровільних пожертвувань у розмірі і порядку, визначеному чинним законодавством, якщо сукупний дохід громадянина (сім'ї) нижчий за прожитковий мінімум, та спрямована на їх матеріальну підтримку і подолання чи пом'якшення відповідних соціальних ризиків (малозабезпеченість, сирітство, інвалідність тощо).

Запропоновано до основних ознак державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам віднести наступні: 1) притаманний аліментарний характер (тобто державна соціальна допомога направлена на забезпечення найважливіших

потреб сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, які необхідні для нормальної повноцінної їх життєдіяльності); 2) адресний характер (тобто отримувачами є визначені законодавством особи: матері, батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники, діти-сироти, діти-інваліди тощо); 3) фінансується за рахунок Державного бюджету у вигляді субвенцій до місцевих бюджетів (крім окремих категорій працівників, які фінансуються за рахунок відповідних коштів органів, де вони працюють); 4) надання державної соціальної допомоги окремим категоріям громадян незалежно від наявності у них іншого доходу (допомога по народженню дитини, допомога при усиновленні дитини, допомога на дітей одиноким матерям); 5) притаманна грошова (разові, періодичні, щомісячні виплати) та натуральна (забезпечення продуктами харчування, одягом, взуттям, ліками тощо) форми; 6) обмеженість відповідною тривалістю виплати допомоги; 7) цільовий характер – спрямована на подолання або пом'якшення відповідних соціальних ризиків (малозабезпеченість, сирітство, інвалідність тощо).

7. Визначено, що під соціальними послугами, які надаються сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, слід розуміти передбачений чинним законодавством комплекс відповідних заходів правового, економічного, побутового, психологічного, інформаційного та іншого характеру, які спрямовані на задоволення соціальних потреб відповідної категорії громадян з метою поліпшення їх життєдіяльності, підвищення соціальної адаптації, подолання чи пом'якшення відповідних соціальних ризиків (малозабезпеченість, сирітство, інвалідність тощо).

До соціальних послуг, які надаються дітям з багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, можемо віднести: 1) санаторно-курортне оздоровлення; 2) забезпечення харчуванням у загальноосвітніх закладах, одягом, взуттям, спортивним інвентарем, газетами, журналами, відповідно, дитячого, юнацького, загальнопізнавального та виховного спрямування тощо; 3) надання медичного обслуговування; 4) надання правової допомоги; 5) надання освітньо-професійної підготовки, сприяння у працевлаштуванні – здійснення відповідних заходів щодо забезпечення гарантованого першого робочого місця; 6) вжиття заходів щодо медичної, трудової, соціальної реабілітації та адаптації тощо.

8. Під соціальними пільгами в системі соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства запропоновано розуміти часткове або повне звільнення сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів від виконання певного обов'язку у відповідній сфері (житлово-комунальній, транспортній, соціально-побутовій тощо), а також

надання додаткових прав з метою подолання чи пом'якшення відповідних соціальних ризиків (малозабезпеченість, бідність, сирітство, інвалідність, багатодітність тощо).

Визначено систему соціальних пільг, які встановлюються для багатодітних, неповних, малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів, а саме: 1) надання пільгових кредитів; 2) надання 50-відсоткової знижки по оплаті житла, комунальних послуг, вартості палива; 3) пільги у оподаткуванні; 4) позачергове отримання квартир або садибних будинків із соціального фонду; 5) пільговий проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі), автобусами приміських і міжміських маршрутів тощо; 6) надання адресної безготівкової субсидії; 7) безоплатне харчування у державних та комунальних дошкільних, загальноосвітніх навчальних закладах та безкоштовна шкільна форма; 8) пільги щодо влаштування до вищих навчальних закладів дітей-інвалідів, дітей із малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 9) пільги у сфері охорони здоров'я (безкоштовне оздоровлення та відпочинок, одержання ліків за рецептами та ін.) тощо.

9. Внесено пропозиції щодо законодавчого підвищення мінімального розміру допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами жінкам, зареєстрованим у центрі зайнятості як безробітні та виплати яких призначаються без урахування страхового стажу, непрацюючим жінкам, жінкам, зареєстрованим як суб'єкти підприємницької діяльності, та встановлення його на рівні, не нижчому, ніж прожитковий мінімум для працездатної особи, так як встановлені на сьогодні законодавством розміри державної соціальної допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами зазначеним категоріям жінок не відповідають нормам Конституції України.

Запропоновано термін виплати допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами збільшити, у зв'язку з чим ч. 3 ст. 8 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» викласти у такій редакції: «Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами призначається, якщо звернення за нею надійшло не пізніше шести місяців з дня закінчення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами (внаслідок поважних причин – не пізніше 12 місяців), і виплачується жінкам за весь період відпустки, тривалість якої становить 70 календарних днів до пологів і 56 (у разі ускладнених пологів – 70) календарних днів після пологів (після народження першої дитини), 84 календарних днів до пологів і 70 календарних днів після пологів (після народження другої дитини), 98 календарних днів до пологів і 84 календарних днів після пологів (після народження третьої та наступної дитини, за наявності на утриманні, відповідно, однієї чи більше дітей). Жінкам, віднесеним до 1–4 категорій осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, допомога по вагітності та пологах виплачується за 180 календарних днів зазначеної відпустки (90 – до пологів та 90 – після пологів). Зазначена допомога обчислюється сумарно та

надається жінкам у повному обсязі незалежно від кількості днів відпустки, фактично використаних до пологів».

10. Під організаційно-правовими заходами соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, запропоновано розуміти інструментальну складову соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що являє собою сукупність нормативно визначених конкретних дій та соціальних послуг уповноважених державою органів, а також систему матеріальної допомоги, виплат та визначених пільг, які спрямовані на забезпечення державою рівності прав дітей, що народжені та виховуються у шлюбі, та дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом задоволення потреб останніх в утриманні, вихованні, спілкуванні, освіті, забезпеченні житлом та робочим місцем, задоволення інших життєвих потреб, що виникають у зв'язку з необхідністю забезпечення нормальної життєдіяльності на рівні, не нижчому від встановлених державою соціальних стандартів.

Запропонована класифікація видів соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування за такими критеріями: 1) джерелом фінансування: а) види соціального захисту, що здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету; б) види соціального захисту, що здійснюються за рахунок обласних бюджетів та бюджету АРК; в) види соціального захисту, що здійснюються за рахунок інших, не заборонених законодавством, джерел (недержавних благодійних фондів тощо); 2) за органами, що здійснюють соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: а) ті, що надаються органами опіки та піклування (соціальний супровід, влаштування дитини); б) ті, що надаються центрами соціальних служб для молоді (соціальна адаптація, психологічна адаптація); в) ті, що надаються місцевими державними адміністраціями чи виконавчими органами міських, районних у містах, сільських, селищних рад (соціальні послуги щодо працевлаштування, забезпечення житлом); г) ті, що надаються навчальними та медичними закладами (соціальні освітні та медичні послуги) тощо. У контексті зазначеної класифікації окремою групою також слід виділити особливих суб'єктів здійснення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зазначені суб'єкти є похідними, вони не володіють владно-управлінськими повноваженнями у сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, тобто повноваженнями щодо прийняття будь-яких рішень індивідуального чи нормативного характеру. Ці суб'єкти створюються відповідно до рішень районних, районних у містах Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих комітетів міських рад (міст республіканського, Автономної Республіки Крим і міст обласного значення) на підставі заяви заінтересованих осіб з урахуванням результатів навчання, подання відповідного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і висновку служби у справах дітей про наявність умов для їх створення з метою реалізації державної політики щодо соціального захисту дітей. Саме через них вказані

категорії дітей безпосередньо отримують необхідні види державного соціального захисту, зокрема сімейне виховання та утримання.

Виділено дві групи організаційно-правових заходів, що здійснюються уповноваженими органами у справах дітей – центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, органами опіки та піклування, місцевими державними адміністраціями, районними, районними у містах Києві та Севастополі держадміністраціями, виконавчими комітетами міських рад (міст республіканського, Автономної Республіки Крим і міст обласного значення): 1 група – організаційно-правові заходи, що впливають із владно-управлінської компетенції зазначених органів та полягають у прийнятті ними відповідних рішень управлінського характеру, які створюють організаційно-правові умови та підстави для подальшого здійснення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 2 група – організаційно-правові заходи, що спрямовані на безпосереднє здійснення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – надання соціальних послуг, матеріального забезпечення тощо.

11. Державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам запропоновано розуміти як складову частину системи соціального захисту інвалідів, що полягає у наданні інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам до 18 років матеріального забезпечення – виплати передбачених законодавством грошових сум, розмір яких визначається, виходячи із встановленого законом прожиткового мінімуму для відповідної демографічної групи, з метою подолання негативних наслідків, спричинених дією такого соціального ризику як інвалідність, створення матеріальних підвалин для досягнення максимально можливого рівня їхньої соціалізації та адаптації в суспільстві, інтелектуальної та фізичної діяльності, відтворення власних ресурсів та розвитку.

Виділено основні ознаки, що притаманні державній соціальній допомозі інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам, до яких віднесено наступні: 1) матеріально-ціннісний характер; 2) залежність та обрахунок розміру такої допомоги від прожиткового мінімуму, встановленого для відповідних демографічних груп; 3) значний ступінь диференціації; 4) безпосередній та адресний характер; 5) виключний характер.

12. Запропоновано класифікувати проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в залежності від аспекту прояву поняття соціального захисту зазначених категорій осіб наступним чином:

1) інституційні проблеми – це проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, що характеризують зазначене поняття як напрям державної політики – соціальну та сімейну політику – і полягають у недосконалості системи уповноважених державою органів та їх компетенції щодо здійснення заходів соціального захисту сімей та дітей, що зазнали впливу соціальних ризиків. Також до зазначених проблем можна віднести і принципи

побудови такої системи соціального захисту, розподілу фінансування та повноважень;

2) проблеми недосконалості нормативно-правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, що характеризують поняття соціального захисту як систему нормативно-правових актів, які передбачають заходи щодо соціального захисту сімей, дітей, інших окремих осіб, що зазнали впливу соціальних ризиків. Наведена група проблем відображає наявні недосконалості юридичної техніки, помилки у побудові юридичних конструкцій у нормативно-правових актах щодо соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, а також охоплює наявність прогалин чи колізій у законодавстві стосовно досліджуваної проблематики;

3) процедурні проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, які ще можна назвати проблемами правозастосування. Вони виявляються у недосконалості процедури надання окремих видів соціального захисту, забюрократизованості та недоступності окремих видів соціального захисту для осіб, які на них претендують;

4) проблеми фінансування заходів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, що відображають матеріально-ціннісне вираження поняття соціального захисту.

13. Запропоновано прийняти новий кодифікований нормативно-правовий акт – Кодекс соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні, який дозволить усунути завантаженість правового регулювання досліджуваного питання численною кількістю законів та підзаконних нормативних актів, та визначено його наступну структуру:

I. Загальні положення. У цьому розділі доцільно надати чіткі (без використання оціночних понять) визначення основних категорій та термінів, що використовуються щодо соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні.

II. Особливі положення. У даному розділі доцільно виділити наступні глави:

1. Види соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні (зазначена глава повинна містити загальну правову характеристику основних видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні).

2. Заходи соціального захисту сімей з дітьми в Україні (дана глава має містити статті щодо вичерпного переліку сімей, які визнаються в Україні такими, що зазнали впливу соціальних ризиків, а також конкретних видів їхнього соціального захисту – соціальний захист малозабезпечених, неповних, багатодітних сімей тощо).

3. Заходи щодо соціального захисту дітей, що зазнали впливу соціальних ризиків (ця глава має містити статті щодо вичерпного переліку дітей, які визнаються в Україні такими, що зазнали впливу соціальних ризиків, а також

конкретних видів їхнього соціального захисту – соціальний захист дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-інвалідів, дітей-напівсиріт тощо).

4. Окремі заходи щодо соціального захисту материнства та батьківства в Україні (зазначена глава має містити статті щодо надання окремих видів пільг, допомог та послуг матері при народженні дитини, матері (батьку) по догляду за дитиною тощо).

5. Органи, уповноважені забезпечувати надання окремих видів соціального захисту (вичерпний перелік органів та установ держави, місцевого самоврядування, що уповноважені забезпечувати надання окремих видів соціального захисту сім'ям, дітям, матерям та батькам в Україні, їхня компетенція).

6. Порядок звернення за наданням окремих видів соціального захисту сім'ям, дітям, матерям та батькам (ця глава повинна визначити єдиний порядок звернення за наданням соціальної допомоги, послуг, пільг сім'ям, дітям, матерям та батькам, вичерпний перелік документів, необхідний для надання кожного виду допомоги).

7. Порядок та умови фінансування (законодавець повинен визначити чіткий механізм фінансування заходів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні, його джерела, надавши можливість і додаткових недержавних надходжень у дану сферу, та обсяги).

14. Виділено наступні перспективні заходи та напрямки впровадження зарубіжного досвіду у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні: 1) запровадити інтенсивний процес деінституалізації опіки над дітьми, що позбавлені батьківського піклування (діти-сироти, інші категорії дітей), та не лише декларувати, а й реалізувати пріоритетність форм сімейного виховання дитини; 2) стимулювати розширення системи прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, а також народжуваність дітей шляхом запозичення досвіду Німеччини і Польщі та надання істотних податкових пільг, відсоток яких зростатиме пропорційно кількості народжених (взятих на виховання чи під сімейну опіку) дітей; 3) запозичити досвід Великобританії, закріпивши на нормативному рівні Стандарти виховання дитини у прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу та інших закладах сімейного виховання дітей, що позбавлені батьківського піклування; 4) розробити систему заходів соціального захисту дітей, що перебувають у місцях позбавлення чи обмеження волі, яка, зокрема, буде включати матеріальну допомогу при закінченні відбування покарання для влаштування у навчальний заклад, соціальні педагогічні, психологічні та юридичні послуги, соціальний патронаж та супроводження такої дитини і нагляд за її морально-психологічним станом; 5) на основі досвіду Франції розробити систему заходів держави щодо забезпечення багатодітним сім'ям першочергової можливості реалізувати своє право на отримання безоплатного житла, пільги у здійсненні індивідуального житлового

будівництва, а також систему заходів стосовно забезпечення усіх членів багатодітної сім'ї можливістю безоплатного професійного навчання шляхом надання певних пільг при вступі до вищих навчальних закладів; 6) змістити акцент державної сімейної політики на превентивні заходи – запобігання потраплянню українських сімей у скрутне становище, тобто запобігання випадкам настання соціальних ризиків (малозабезпеченість, сирітство, позбавлення батьківських прав, погіршення здоров'я дитини). Задля досягнення таких цілей необхідна ціла низка економічних та правових заходів; 7) запозичити досвід США щодо надання допомоги або пільг тим сім'ям чи особам (батькам та матерям), які знову об'єдналися з дітьми, що дозволить заохотити громадян України до збереження сімей та родинних стосунків, забезпечити пріоритетність форм сімейного виховання та утвердження цінності сім'ї у суспільстві; 8) обов'язково проводити індексацію усіх видів допомоги та виплат відповідно до підвищення цін та вартості життя; 9) забезпечити участь недержавних та благодійних, волонтерських організацій у наданні соціальних послуг та допомоги сім'ям та дітям; 10) запровадити систему добровільного (недержавного) соціального страхування сімей від впливу різноманітних соціальних ризиків (малозабезпеченість, хвороби дітей, тимчасова непрацездатність чи втрата роботи) шляхом прийняття відповідного закону; 11) на основі досвіду Франції, Швеції та інших провідних європейських країн створити ефективну систему догляду за малолітніми дітьми на період, коли батьки працюють. З цією метою забезпечити ефективну роботу та доступність різноманітних закладів дошкільного виховання дітей, можливість отримання соціальних послуг вихователів та доглядальниць за дітьми у разі, якщо сім'я працює та не має змоги одночасно постійно доглядати своїх дітей тощо, запровадити систему допомоги для бабусь та дідусів, які постійно доглядають за онуками, з огляду на повну зайнятість батьків.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Бурлака О.С. Соціальний захист сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні: теоретико-правові проблеми / О. С. Бурлака. – Х. : ТОВ «В справі», 2016. – 448 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Бурлака О.С. Принципи соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні / О.С. Бурлака // Науковий вісник Ужгородського державного університету. – Серія: Право. – 2013. – Спецвипуск. – Ч. 2. – Т. 3. – С. 33–37.

3. Бурлака О.С. Щодо визначення поняття «дитина-сирота» та «дитина, позбавлена батьківського піклування» / О.С. Бурлака // Науковий вісник

Ужгородського національного університету. – Серія: Право. – 2014. – Вип. 29. – Ч. 2. – Т. 4. – С. 27–30.

4. Бурлака О.С. Щодо поняття «дитина-інвалід» та «інвалід з дитинства» у системі правового регулювання соціального захисту населення / О.С. Бурлака // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія: Юридичні науки. – 2014. – Вип. 5-2. – Т. 4. – С. 80–82.

5. Бурлака О.С. Щодо питання визначення сутності соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства / О.С. Бурлака // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – № 1 (7). – С. 16–19.

6. Бурлака О.С. Види соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні / О.С. Бурлака // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – № 2 (8). – С. 51–54.

7. Бурлака О.С. Щодо міжнародно-правових стандартів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства / О.С. Бурлака // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – № 3 (9). – С. 25–29.

8. Бурлака О.С. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / О.С. Бурлака // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія: Юридичні науки. – 2015. – Вип. 3-2. – Т. 4. – С. 10–14.

9. Бурлака О.С. Державні соціальні пільги в системі соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні / О.С. Бурлака // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2015. – Т. 16. – С. 410–417.

10. Бурлака О.С. Особливості соціального захисту малозабезпечених сімей / О.С. Бурлака // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2015. – № 2. – С. 33–38.

11. Бурлака О.С. Інституційні проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства / О.С. Бурлака // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія: Право. – 2015. – Вип. 34. – Ч. 2. – Т. 1. – С. 33–37.

12. Бурлака О.С. Особливості призначення і виплати допомоги при народженні дитини / О.С. Бурлака // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 1. – С. 38–42.

13. Бурлака О.С. Особливості соціального захисту багатодітних та неповних сімей / О.С. Бурлака // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 2. – С. 55–59.

14. Бурлака О.С. Особливості призначення і виплати допомоги у зв'язку з вагітністю та пологами / О.С. Бурлака // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 4. – С. 51–55.

15. Бурлака О.С. Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам / О.С. Бурлака // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 10 (248). – С. 52–56.

16. Бурлака О.С. Соціальні допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування / О.С. Бурлака // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 11 (249). – С. 89–93.

17. Бурлака О.С. Проблемні питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / О.С. Бурлака // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – № 6. – С. 28–32.

18. Бурлака О.С. Щодо поняття державної соціальної допомоги як виду соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства / О.С. Бурлака // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія: Юриспруденція. – 2016. – № 20. – С. 107–110.

19. Бурлака О.С. Проблемні питання соціального захисту дітей-інвалідів та інвалідів з дитинства / О.С. Бурлака // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2016. – № 1. – С. 21–25.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

20. Бурлака О.С. Исторические этапы развития правового регулирования социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства в Украине / О.С. Бурлака // Право и политика: научно-методический журнал. – 2015. – № 4. – С. 103–108.

21. Burlaka O.S. Social services in social protection family, childhood, motherhood and fatherhood in Ukraine / O.S. Burlaka // Visegrad journal on human rights. – 2015. – № 5/2. – P. 6–11.

22. Бурлака О.С. Меры по совершенствованию современного уровня социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства в Украине / О.С. Бурлака // Право и закон: международный научно-практический журнал. – 2016. – № 1 (3). – С. 75–79.

23. Burlaka O.S. The main directions of improvement of social protection of the family, childhood, motherhood and fatherhood / O.S. Burlaka // Visegrad journal on human rights. – 2016. – № 5/1. – P. 26–31.

24. Бурлака О.С. Зарубежный опыт в сфере социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства / О.С. Бурлака // Право и закон: международный научно-практический журнал. – 2016. – № 2 (4). – С. 38–42.

25. Бурлака О.С. Проблемы социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства в Украине / О.С. Бурлака // Право и закон: международный научно-практический журнал. – 2016. – № 3 (5). – С. 87–92.

Матеріали науково-практичних конференцій:

26. Бурлака О.С. Перспективні напрямки впровадження зарубіжного досвіду у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні / О.С. Бурлака // Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 4–5 квітня 2014 року). – Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2014. – С. 31–33.

27. Бурлака О.С. Зарубіжний досвід у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства на прикладі Сполучених Штатів Америки / О.С. Бурлака // Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 15–16 січня 2016 року). – Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2016. – С. 25–27.

28. Бурлака О.С. Зарубіжний досвід у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства (на прикладі Польщі) / О.С. Бурлака // Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Харків, 22–23 січня 2016 року). – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2016. – С. 55–59.

29. Бурлака О.С. Класифікація проблем соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства / О.С. Бурлака // Правова реформа та забезпечення демократизаційних процесів і національної безпеки в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 14–15 жовтня 2016 року). – Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – С. 35–38.

30. Бурлака О.С. Зарубіжний досвід у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства на прикладі Бельгії / О.С. Бурлака // Пріоритетні проблеми реформування системи законодавства України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21–22 жовтня 2016 року). – К. : Науково-дослідний інститут публічного права, 2016. – С. 24–27.

31. Бурлака О.С. Значення допомоги при народженні дитини у соціальному забезпеченні сім'ї з дітьми / О.С. Бурлака // Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21–22 жовтня 2016 року). – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. – С. 34–36.

32. Бурлака О.С. Шляхи удосконалення правового регулювання соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні / О.С. Бурлака // Priority a strategie pre rozvoj právnej vedy vo svete vedy : zborník príspevkov z medzinárodna vedecko-praktická konferencia (28–29 októbra 2016). – Vydal : Vysokáškola Danubius, Sládkovičovo, 2016. – P. 40–42.

АНОТАЦІЯ

Бурлака О.С. Проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2017.

Дисертацію присвячено актуальним теоретичним та практичним проблемам соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні. Окреслено розвиток як національного законодавства у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, так і особливості його міжнародно-правового регулювання. У роботі удосконалено понятійно-категоріальний апарат у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, а саме: «принципи соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства», «міжнародно-правові стандарти соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства», «державна соціальна допомога як один із видів соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства», «соціальні послуги, які надаються сім'ям з дітьми, багатодітним, неповним та малозабезпеченим сім'ям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «соціальні пільги в системі соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства» тощо. Охарактеризовано окремі види соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства. Досліджено особливості соціального захисту окремих категорій громадян: сімей з дітьми, багатодітних, неповних та малозабезпечених сімей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів в Україні.

Виокремлено основні проблеми соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства в Україні, досліджено та проаналізовано зарубіжний досвід у сфері соціального захисту сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, запропоновано перспективні напрямки його впровадження в Україні.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна допомога, соціальна послуга, соціальна пільга, сім'я, дитина, материнство, батьківство.

АННОТАЦІЯ

Бурлака О.С. Проблемы социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.05 – трудовое право; право социального обеспечения. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2017.

Диссертация посвящена актуальным теоретическим и практическим проблемам социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства в Украине. Определены направления развития как национального законодательства в сфере социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства, так и особенности его международно-правового регулирования. На основе исследования научно-теоретических подходов ученых-юристов, доктрины права социального обеспечения, международного опыта усовершенствован понятийно-категориальный аппарат в сфере социальной

защиты семьи, детства, материнства и отцовства, а именно: «принципы социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства», под которыми следует понимать основные положения, определяющие сущность, содержание и направление социальной защиты семей с детьми, многодетных, неполных и малообеспеченных семей, детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, инвалидов с детства и детей-инвалидов, сферу ее правового регулирования, юридический механизм гарантирования их социальных прав и интересов с целью повышения уровня благосостояния таких детей и семей, а также обеспечения их возможности чувствовать себя полноценными членами общества; «международно-правовые стандарты социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства» – система минимальных правовых требований, установленных международно-правовыми нормами (актами) к деятельности субъектов, реализующих политику в сфере социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства, социальных прав и гарантий их реализации, условий и уровня социальной защиты семей с детьми, многодетных, неполных и малообеспеченных семей, детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, инвалидов с детства и детей-инвалидов, имеющих обязательный или рекомендательный характер для всех государств-подписантов; «государственная социальная помощь как один из видов социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства» – денежная выплата и помощь в натуральной форме семьям с детьми, многодетным, неполным и малообеспеченным семьям, детям-сиротам и детям, лишенным родительской опеки, инвалидам детства и детям-инвалидам, которая осуществляется за счет государственного и местного бюджетов, а также добровольных пожертвований в размере и порядке, определенном действующим законодательством, если совокупный доход гражданина (семьи) ниже прожиточного минимума, и направлена на их материальную поддержку и преодоление или смягчение соответствующих социальных рисков (малообеспеченность, сиротство, инвалидность и т.д.); «социальные услуги, предоставляемые семьям с детьми, многодетным, неполным и малообеспеченным семьям, детям-сиротам и детям, лишенным родительской опеки, инвалидам с детства и детям-инвалидам»; «социальные льготы в системе социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства» и другие. Охарактеризованы отдельные виды социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства, а именно: государственная социальная помощь, социальные услуги, государственные социальные льготы. Исследованы особенности социальной защиты отдельных категорий граждан: семей с детьми, многодетных, неполных и малообеспеченных семей, детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, инвалидов с детства и детей-инвалидов в Украине.

Выделены основные проблемы социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства в Украине. Исследован и проанализирован зарубежный опыт в сфере социальной защиты семьи, детства, материнства и отцовства и предложены перспективные направления его внедрения в Украине.

Ключевые слова: социальная защита, социальная помощь, социальная услуга, социальная льгота, семья, ребенок, материнство, отцовство.

ANNOTATION

Burlaka O.S. The problems of social protection of the family, childhood, motherhood and fatherhood in Ukraine. -The manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.05 – labor law; social security law. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The thesis is devoted to actual theoretical and practical problems of social protection of family, childhood, motherhood and fatherhood in Ukraine.

The development of a national law in the sphere of social protection of family, childhood, motherhood and fatherhood, and especially its international legal regulation was outlined. In the dissertation was improved conceptual apparatus of social protection of the family, childhood, motherhood and fatherhood, such as: «the principles of social protection of family, childhood, motherhood and fatherhood», «international legal standards of social protection of the family, childhood, motherhood and fatherhood», «state social assistance as one of the types of social protection of the family, childhood, motherhood and fatherhood», «social services provided to families with many children, incomplete and poor families, children -orphans and children without parental care, disabled since childhood and disabled children», «social benefits in the social protection of the family, childhood, motherhood and fatherhood» and so on. Certain types of social protection of family, childhood, motherhood and fatherhood were characterized. The features of social protection of certain categories of citizens were studied, such as: families with children, large families, single-parent and poor families, orphans and children deprived of parental care, disabled children and disabled children in Ukraine.

The basic problems of social protection of family, childhood, motherhood and fatherhood in Ukraine were singled out, the international experience in social protection of the family, childhood, motherhood and fatherhood was studied and analyzed and perspective directions of its implementation in Ukraine were suggested.

Key words: social security, social assistance, social services, social benefits, family, child, maternity, paternity.

Гарнітура Таймс. Формат 60x84/16.
Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 28.04.2017. Замовлення 416.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26
E-mail: lesya3000@ukr.net